

Kosova'daki Türkçe Söz Varlığının Tamamlayıcısı Olarak Karadağ

Alpay İĞCİ*

Özet

Türkiye Türkçesinin tarihine veya bugününe yönelik araştırmalar için Batı Rumeli ağızlarının önemli katkıları vardır. Türkiye Türkçesi incelemelerine genel olarak sunulan katkıların yanında, Batı Rumeli içinde yer alan komşu alt bölgelerin karşılaştırılması, Batı Rumeli bölgesinin tarihi rekonstrüksiyonunda ve tamamlanmasında kullanılabilir. Bölgenin kendi içinde de doğu komşusu Kosova'daki Türk ağızları için Karadağ'ın tamamlayıcı olmasından söz edilebilir. Karadağ Türk ağızlarının dil özellikleri, Batı Rumeli'nin anlaşılmasına fayda sağlayabileceğini göstermiştir. Bu çalışmada bir dilin ağızlarının söz varlığını anlamada birbirine komşu ağızların yardımcı olabileceği düşüncesinden hareketle komşu iki devlet olan Karadağ ve Kosova'da bulunan Türk ağızlarının birbirini tamamlayabileceği anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın kapsamı çerçevesinde konuya söz varlığı açısından bakılmıştır. İnceleme Karadağ'dan Kosova'ya doğru bir seyirde yapılmıştır. Araştırma yerlerini somutlaştırmak için Karadağ'dan Eski Bar ağızı, Kosova'dan da Prizren ağızı örnek olarak alınmıştır. Tarama ve inceleme neticesinde iki Türk ağızından bazı sonuçlar ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen sonuçlar üç grupta sınıflandırılmıştır. Birinci grupta saha tecrübeleri ve taramalar neticesinde Karadağ'da derlenen bazı sözlerin Kosova'da kullanımda olmadığı anlaşılmıştır. Söz varlığı açısından geçişi de göstermesi bakımından önemli olan ikinci grupta Kosova'da kısmen farklı olan sözler yer almıştır. Üçüncü grup ise Karadağ'da derlenen ancak Kosova'da kullanım sıklığı yüksek ve düşük olan sözleri

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, ROR ID <https://ror.org/05es91y67>
alpayigci@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8014-9758>

içermiştir. Böyle bir çalışma ile ağızların tarihî veya çağdaş döneminin değerlendirilmesinin mümkün olabileceği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karadağ, Kosova, Batı Rumeli Türk ağızları, Eski Bar, Prizren, söz varlığı

Montenegro as a Complement of Turkish Vocabulary in Kosovo

Abstract

Dialects of Western Rumelia have contributions to research on the history or present of Turkish. In addition to general contributions, the comparison of neighbouring sub-regions in Western Rumelia can be used in the historical reconstruction and completion of this region. Montenegro can be a complement for the Turkish dialects of its eastern neighbour Kosovo. Turkish dialects of Montenegro's linguistic features have shown that they can be useful in understanding Western Rumelia. In this study, it is tried to be explained that the Turkish dialects in Montenegro and Kosovo, which are two neighbouring states, can complement each other with the idea that neighbouring dialects can help to understand the vocabulary of the dialects of a language. For the study's scope, the subject was examined here in terms of vocabulary. The study was conducted on a course from Montenegro to Kosovo. Stari Bar dialect from Montenegro and Prizren dialect from Kosovo were used as examples to make the research sites more concrete. By scanning and examination, some results were obtained from two Turkish dialects. The results are classified in three groups. In the first group, it was understood that some words collected in Montenegro are not used in Kosovo. Second group, which also shows lexical transition, includes words that are partially different in Kosovo. Third group included words collected in Montenegro but with high and low frequencies in Kosovo. With such a study, the historical or contemporary period of dialects can be evaluated.

Keywords: Montenegro, Kosovo, Western Rumelian Turkish dialects, Stari Bar, Prizren, vocabulary

Batı Rumeli'deki Türk ağızlarının incelenmesi tarihî ve çağdaş Türkiye Türkçesi araştırmalarına önemli katkılar sunmaktadır. Sahanın genele olan katkısı gibi, Batı Rumeli içindeki komşu alt bölgelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Batı Rumeli'nin tarihî rekonstrüksiyonunda, tamamlanmasında kullanılabilir. Bu çerçevede Karadağ, doğu komşusu Kosova'daki Türk ağızları için bazı yönlerden tamamlayıcı olabilir. Karadağ, Kosova gibi bölgeler, diğerleri için tamamlayıcı rol oynayabilir.

Karadağ Türk ağızlarının dil özellikleri, Batı Rumeli ağızlarının tarihî ve çağdaş döneminin anlaşılmasında, Kosova ağızları yanında, faydalı bir rol üstlenebileceğini göstermiştir. Türk dili coğrafyasının uç bölgesi olarak Karadağ, Türk devlet idaresinin Kosova'dan daha önce ortadan kalktığı bir yerdir. Bunun nüfus hareketleri gibi bütün sosyal olumsuzluklarını Kosova'dan çok daha yoğun bir şekilde yaşamıştır.

Tarihten gelen, değişen veya korunan dil özelliklerinin dışında, sosyal şartlara bakıldığında Karadağ ve Kosova'nın kısmen farklı durumları vardır. Çağdaş dönemde Karadağ Türklerinin kültürel durumları, Karadağ'a komşu Kosova'daki Türklerin durumlarından biraz farklıdır. Kosova'da yaşayan Türklerde yöresel özellikleriyle yaşayan bir Türkçe vardır. Genel kitlede Kosova Türk ağzı bilinir. Büyük kısmında yazı diline tanışıklık söz konusudur. İyi düzey bir yazı dili hâkimiyetine sahip bireylerin sayısı az değildir. Eğitimsel, akademik, edebî, hukuki vb. alanlarda yazı dili kullanımdadır. Nihayetinde Kosova, Türkçenin ilgili düzeyde resmiyete sahip olduğu bir ülkedir. Türkiye ve diğer Türklerle temas bakımından Kosova Türklerinin ilişkileri Karadağ Türklerine göre çok daha yüksektir. Karadağ'da bugünlerine ulaşan Türklerde ise Türkçeyi bilme durumu belli ailelerde korunmuştur. Aile çevrelerinde Karadağ Türk ağzı, resmiyetten gelen güçleriyle Karadağlıca ve Sırpçanın; akrabalık ilişkileri sebebiyle de Arnavutça ve Boşnakçanın etkilerinden dolayı ikinci planda kalmıştır. Karadağ Türklerinin yaşadığı sosyal olumsuzluklara rağmen Karadağ'daki Türkçe söz varlığı birçok bakımdan bir hazinedir.

Ağızlar doğal olarak değişim içerisindedir. Bu değişim, ilgili ağzı konuşanlar için zaman zaman fark edilmez olabilir. Birkaç yıl önce Kosova'nın başkenti Priştine'de eğitimcilik, gazetecilik, esnaflık yapmış olan emekli büyüklerimizle onların toplandıkları bir mekânda karşılaşmıştık. Onlar Yugoslavya döneminde öğretmen, yazar, şair, gazeteci, esnaf, bürokrat olarak aktif şekilde mesleklerini icra etmişlerdir. Krallık dönemini geçirmiş ve hayatlarının en verimli ve etkin yıllarını Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti çatısında, atmosferinde yaşamışlardır. Türk kökenli bu aydınlar Sırpçanın genel resmiyetinde kendi dilleri Türkçeyi de hem yazı dili hem ağız olarak kullanmışlardır. Onlara miras kalmış olan ağız, yaşadıkları Yugoslavya'nın krallıktan beri getirdiği terminoloji ve dil etkileşiminin sonuçlarıyla yüklüydü. İçlerinden bazıları için Kosova'daki bir Türk ağzında Sırpça alıntı bulunması çok doğaldı. O kadar doğal bir kanıksamaydı ki bazı emeklilerimiz bunun aksini bozulma olarak tarif etmişti. Durumu tam algılamak için onlara şunu sormuştuk: Şu an sizinle Priştine ağzını kaydedelim mi? İçlerinden bir büyüğümüz, "artık Priştine ağzı derlenemez; asıl ağız kalmadı, bozuldu" demişti. Kendisiyle söyleşmeye başladıktan bir süre sonra durum anlaşılmıştı. İçinde resmî terimlerin ve bazı yeni kavramların, nesnelerin Sırpça alıntılarla karşılandığı

o ağız normal olandı. Onlarca yıldır bu şekilde yaşanagelmişti. Bağımsızlık sonrası Kosova'sında yeni dönemle beraber Türk ağızlarının söz varlığında bir dönem bulunmuş olan bu tip alıntıların terk edilmesini yorumlamakta zorlanmıştı. Türk ağzının bu alıntılarla beraber bir özgün ve asıl yapı oluşturduğunu düşündüğü için veya buna alıştığı için bu değişmelerle özgünlüğün bozulduğunu sanmıştı. O gün çok güzel ve değerli bir saha tecrübesi edinilmişti. Bu anıdan da anlaşıldığı gibi, ağızların söz varlığına yeni bir dönemin getirdikleri, o dönem bitince gidebilir. Böylelikle de ağız değişim gösterebilir.

Bu çalışmanın konusu Karadağ ve Kosova Türk ağızlarının söz varlığı yönünden incelenmesidir. Kosova ağızlarının bugünkü söz varlığı, doğal değişim sürecinin yanında, siyasi ve sosyal dönüşümlerden de etkilenmiştir. Onun söz varlığındaki mevcut durum, Karadağ Türk ağızlarının söz varlığıyla karşılaştırılmıştır. Karadağ sahası Kosova için tamamlama yönüyle de ele alınmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada bir dilin ağızlarının söz varlığını anlamada birbirine komşu ağızların yardımcı olabileceği düşüncesinden hareket edilmiştir. Bunun için de komşu iki devletteki (Karadağ ve Kosova) Türk ağızlarının birbirini tamamlayabileceği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu tamamlama durumu birçok yönden geçerli olabilir. Çalışmanın hacmini sınırlamak için burada konuya söz varlığı açısından bakılmış ve Karadağ'dan Kosova'ya doğru bir seyir izlenmiştir. Karadağ, Kosova'daki Türkçe söz varlığının tamamlayıcısı olarak işlenmiştir.

Burada anılan iki ülke Kosova ve Karadağ, Batı Rumeli ağızlarının tasnif çalışmalarında aynı alt gruba mensup olarak düşünülür (İğci, 2018). Bu çalışmada, Türkçenin Batı Rumeli'de konuşulan aynı temel özelliklere sahip oldukları için aynı alt gruba dahil edilen iki ağızı ele alınmıştır.

Karadağ'ın tamamlayıcı olarak işlendiği bu çalışmanın diğer kısmını Kosova ağızları oluşturmuştur. Bazı araştırma veya tartışmalarda Kosova ağızlarının bugünkü genel söz varlığı veya Kosova'daki bir ağzın bugünkü söz varlığı konu edilmiştir. Konu söz varlığı bakımından ele alındığında buradaki alıntılar işin bir yönünü oluşturmuştur. Ancak bazı araştırmalar bu alıntıları Kosova ağızlarının her zamanki malzemesi gibi değerlendirmiştir. Hatta özelde genele bir yaklaşımla Batı Rumeli Türkçesi için bazı yargılara da varılabilmektedir. Oysa ağızlar durağan değildir. Hele yüzlerce yıllık Türk devlet geleneğinin yıkıldığı bir coğrafyada sonraki siyasi ve sosyal şartlar sebebiyle Türkçenin söz varlığında değişimler görülmesi beklenebilir. Bu durum farklı diller için de düşünülebilir.

Bu araştırmada Karadağ Türk ağızlarının söz varlığından aşağıda listelenen örnek sözler sunulup Kosova'daki durumla karşılaştırılmıştır. Somut bir yeri araştırabilmek için Karadağ'dan Eski Bar ağızı, Kosova'dan da Priz-

ren ağızı örneklendirilmiştir. Eski Bar (Karadağlıca: *Stari Bar*), Karadağ'ın güneyinde yer alan liman şehri Bar'ın yakınlarında bulunur. Burası denize nazır dağ eteğidir ve kalenin bulunduğu esas tarihi yerdir. Artık turistik bir yer olan Eski Bar'da son nüfus sayımına göre (2023 yılı) toplam 1.652 kişi yaşamaktadır (Uprava za statistiku Crne Gore, t.y.). Kosova'nın güneybatısını da konumlanan Prizren de bu coğrafyanın eski şehirlerinden biridir. İçinden Akdere'nin aktığı bugünkü şehrin yükseklerinde kalesi bulunur. Kesin ve ayrıntılı bilgi veren en yakın sayım sonucuna göre Prizren şehir nüfusu yaklaşık 100.000 olarak belirtilebilir.¹ Bugünkü karayolu ağıyla düşünüldüğünde Eski Bar ile Prizren'in arasında en kısa mesafe Arnavutluk üzerinden yaklaşık 230 km'dir.²

Çalışmada Karadağ ve Kosova Türk ağızları, söz varlığı bakımından değerlendirilmeye alınmıştır. Karşılaştırma için örnek seçilen iki nokta (Eski Bar ve Prizren) incelenmiştir. Öncelikle karşılaştırılacak örnekler Karadağ ağız çalışmalarından belirlenmiştir. Karadağ uzun yıllardır çalıştığımız bir saha olduğu için bu örneklerden bazıları çok önceden dikkatimizi çekmişti. Konu bağımsız bir çalışma olarak gelişince bütün örnekler çıkartılmıştır. Tespit amacıyla ağız örnekleri sunan yayınlardan taramalar yapılmıştır. Ardından Prizren ağızına dair metin örnekleri veren çeşitli yayınlar taranmıştır. Ayrıca, her iki ağız için sahip olduğumuz söz varlığı bilgisi sağlama için kullanılmıştır.

Taranan metinlerdeki örnekler genel olarak aynı transkripsiyon işaretleriyle kayıtlı oldukları için aynen alınmışlardır. Karadağlıca çalışmadaki bazı işaretler şu şekilde uyarlanmıştır: $\vec{d} > \acute{c}$, $\check{c} > \acute{c}$, $\acute{c} > \epsilon$, $\check{z} > j$, $\check{s} > s$, $j > y$. Bazı kaynaklarda *l-l* ayrımı yapılmamış, kalın ünlü sırasında, ince sırasında veya aykırı boğumlanmada olanların hepsi “l” şeklinde yazılmıştır. İlgili sözün telaffuzundan emin olduğu için boğumlanmayı doğru bir şekilde yansıtmak adına burada /l/ (ötümlü, ön damak ünsüzü) ve /h/ (ötümlü, diş eti-ön damak ünsüzü) seslerinin ikisi de işaretlenmiştir. İlgili yayında /h/ için “h” işareti kullanılmasa da burada “h” ile yazılmıştır: *yıl > yıl* gibi.

Tartışma ve Örnekler

Bugün Karadağ'daki Türkçede kullanılan bazı sözler, Kosova ağızlarında ya hiç yoktur ya da onların farklı varyantları kullanımdadır. Konunun derinlemesine araştırılmasıyla bu çalışmanın kategorileri ortaya çıkmıştır.

¹ Son nüfus sayımı 2024 yılına ait olup bu sayımın an itibarıyla sadece ilk sonuçları yayımlanmıştır. Bu ilk sonuçlara göre Prizren Belediyesi sınırlarında toplam 147.246 kişi yaşamaktadır (Agjencia e Statistikave të Kosovës, 2024, s. 54). Bir önceki sayımın kesin sonuçlarına göre Prizren şehir nüfusu 94.517 şeklindedir (Agjencia e Statistikave të Kosovës, 2013, s. 14).

² Karadağ ile Kosova birbirine sınırdaş olan ülkelerdir. Ancak, Eski Bar ve Prizren'in kendi ülkelerindeki konumları sebebiyle en yakın mesafe Arnavutluk (İşkodra) üzerindendir.

Bir ağzın bütün söz varlığını tam olarak kayda almak imkânsız sayılabilir. Edebî eserlerde ve konuşma dilinde olan bazı sözler, yazı dilinin sözlüğünde yoktur. Dolayısıyla ağız araştırması yaparken burada teorik durumu anlatabilecek açık örnekler üzerinden karşılaştırma yapılmıştır. Tarama ve inceleme sonucunda iki Türk ağzından aşağıdaki durumlar ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar üç grupta sınıflandırılmıştır. Saha tecrübeleri ve taramalar neticesinde Karadağ'da derlenen bazı sözlerin Kosova'da kullanımda olmadığı anlaşılmıştır. Bunlar birinci grubu (bk. Tablo 1) oluşturmuştur. Söz varlığı açısından geçişi de göstermesiyle önemli olan ikinci grupta Kosova'da kısmen farklı olan sözler yer almıştır (bk. Tablo 2). Üçüncü grup ise Karadağ'da derlenen ancak Kosova'da kullanım sıklığı düşüp yerini başka bir sözle (büyük oranda da alıntıyla) paylaşan sözlerdir (bk. Tablo 3). Aşağıda bu örnekler öncelikle tablolar hâlinde sunulmuştur. Örnek söz sunumunda daha iyi okunurluk ve takip kolaylığı için kaynaklar en sağ sütunda kısaltmalı olarak verilmiştir.

Tablolarda Karadağ'dan verilen sözlerin büyük bölümü Türkçe kökenli sözlerdir. Ancak Türkçeye İtalyanca, Farsça gibi dillerden geçmiş alıntılar da vardır. Bu sebeple köken olarak Türkçe olanlarla beraber, Türkçede bir geçmişe sahip olanlar da tabloya alınıp incelenmiştir.

Tablo 1: Kosova'da kullanımda olmayan sözler

<i>Karadağ (Eski Bar)</i>	<i>Kosova (Prizren)</i>	<i>Yazı dilindeki karşılığı</i>	<i>Örneğin alındığı kaynak(lar)</i>
ada-	--	ada-	KTTD, s. 305
ajdaya	--	ejderha	ROLBK, s. 35
akıtma	--	akıtma	KTTD, s. 306
anda	--	<i>nerede</i>	KTTD, s. 307
andan	--	<i>nereden</i>	KTTD, s. 307
armagan	--	armağan	ROLBK, s. 33
aşçıyâne, akşiyâne	--	aşhane	ROLBK, s. 34; KTTD, s. 306
bagan, bagana	--	<i>çocuk</i>	KTTD, s. 311, 312
biricik	--	biricik	KTTD, s. 317
cepâne	--	cephane	KTTD, s. 323
çedi, cedi	--	kedi	KTTD, s. 327, 330
çepçe	--	kepçe	KTTD, s. 327

çöşkek	--	keşkek	KTTD, s. 330
darmar	--	tarumar	ROLBK, s. 59
davar	--	davar	KTTD, s. 331
erçeç	--	erkeç	ROLBK, s. 77
hanuma, hānuma	--	hanımağa	KTTD, s. 343
havuz, avuz, aus	--	havuz	ROLBK, s. 85, 35
mayın, mayna	--	mayın	ROLBK, s. 117
paşmak, paşmag	--	başmak	ROLBK, s. 134
seci	--	seki	ROLBK, s. 142
tornavida	--	tornavida	ROLBK, s. 157
vērci	--	vergi	ROLBK, s. 165
vida	--	vida	ROLBK, s. 166
yagma	--	yağma	ROLBK, s. 93
yatagan	--	yatağan	ROLBK, s. 95
yogun	--	yoğun	ROLBK, s. 97

Tablo 1’deki sözler Eski Bar ağzından alınmışlardır. Bugüne ulaşan ve derlemelerle kayıt altına alınan bu sözlerden bazıları yöre ses özelliklerine de sahiptir. Tabloya alınan bu sözler günümüz Prizren ağzında kullanımda değildir. İlgili isim veya fiil için başka bazı söz ve ifadeler kullanıma girmiş veya kullanım alanını genişletmiştir. *Anda* yerine *nerde* veya *nerede*; *andan* yerine *nerden* veya *nereden*; *bagan/bagana* karşılığı *çocok* sözleri Türkçe kökenli örneklerdir.

Eskiden kullanılanların yerine gelen bu yeni sözlerden bazıları bir alıntıdır. Mesela *akıtma* sözü yerine *palaçinka*; *çedi* yerine *maçka*; *havuz* yerine *bazen*; *mayın* yerine *mina*; *tornavida* yerine *ştrafsiger* veya *şrafsiger*; *vērci* yerine *porez*; *vida* yerine *ştraf* veya *şraf*; *yagma* yerine *plaçka* sözleri Sırpça (= *Srp.*) yoluyla gelen alıntılardır.

Yukarıdakilere benzer şekilde *armağan* yerine eski bir Arapça alıntı *hediye* ~ *ediye* sözünün kullanım alanı genişlemiştir. Bunun yanında, eski bir Farsça alıntı denebilecek *bakış* sözü de armağan anlamında kullanılabilir.

Verilen örnekler incelemenin birinci grubunu oluşturmuştur. Aşağıdaki Tablo 2’de Kosova’da kısmen farklı olan sözler sunulmuştur.

Tablo 2: Kosova'da kısmen farklı olan sözler

<i>Karadağ (Eski Bar)</i>	<i>Kosova (Prizren)</i>	<i>Yazı dilindeki karşılığı</i>	<i>Örneğin alındığı kaynak(lar)</i>
bacar-, bacır-	becer-	becer-	KTTD, s. 311; PTADK, s. 105
bayam	badem	badem	KTTD, s. 313; KTHEM, s. 22
eeçi	keçi	keçi	KTTD, s. 330; KTHEM, s. 17
eelese	klise	kilise	ROLBK, s. 55; KTHEM, s. 31
diç-	dik-	dik-	KTTD, s. 333; KTHEM, s. 18
pencir	pinır	peynir	KTTD, s. 365; PTADK, s. 125
yence	yenge	yenge	KTTD, s. 384; KPTA, s. 209

Tablo 2'de yer alan sözlerin Karadağ ve Kosova'daki yapılarında ses değişimlerinden kaynaklı farklar vardır. Karadağ'daki *bacar-* şekli, *becer-* şeklinden daha eski şekildir. Bu fiilde gerçekleşen ses değişmesi, sürecinin *becer-* şekline göre (*becer-* < *bacar-* < *başar-* Tietze, 2016, s. 626) bir önceki aşamasıdır.

Bayam ve *badem* örnekleri aynı sözün iki varyantıdır. Türk dilinin tarihî ses değişimlerinden biri iç ve son ses durumunda /d/ sesinin peltekleşip en yaygın olarak /y/ sesine dönüşmesidir. Bu ses olayı Türkiye Türkçesine /y/ olarak miras kalmıştır. Bu iki varyant da işbu ses olayını anımsatır. *Badem* sözünün kökeni daha çok Türkçe dışında düşünülmüştür (Eren, 1999; Türk Dil Kurumu, t.y.; Tietze, 2016, s. 541, 543). Köken ne olursa olsun bu ses olayını düşünmek mümkündür. Bu durumda /d/'li varyantın görülmesi daha yeni bir varyant olmasıyla ilgili olmalıdır. Yani d >> y ses değişmesi gerçekleştikten sonraki bir zamanda /d/'li varyant şekillenmiş veya kullanıma girmiştir. Hasan Eren'in sözlüğünde (1999, s. 32) Eski Kıpçakçada *bayam* olarak geçtiği belirtilen madde açıklamasında *payam* yanında *badem*'in daha yeni bir alıntı olduğu belirtilmiştir.

Diğer sözler, Karadağ ve Kosova'nın Batı Rumeli'de bulunduğu alt ağız sahası açısından ses geçişini gösteren örneklerdir. Verilen *eeçi*, *eelese*, *diç-* sözlerinde ince ünlü komşuluğunda gerçekleşmiş olan /k/ > /ç/-/ç/ ses değişmesi, *yence* örneğinde de aynı ince ünlü sırasında gerçekleşmiş olan /g/ > /ç/-/c/ ses değişmesi söz konusudur. Eski Bar ağzında bu ses değişimleri olmuşken Prizren ağzında değişme görülmeyen örnekler kullanımdadır. Burada Prizren'in konum olarak hemen güneyindeki diğer Batı Rumeli alt ağız sahasına yakın olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla alt sahaların arasındaki etkileşim sonucunda Prizren'de onun güneyiyle uyumlu şekiller de kullanım-

da olagelmıştır. Prizren'i de ilgilendiren ve örnekler arasında *çeçi/keçi, diç-/dik-* varyantlarının da olduğu çalışmada durum şöyle açıklanmıştır:

Biz burada, Kosova ağız sahasında görülen $k > \text{ç}$ ve $g > c$ ses değişimlerinin seyri açısından coğrafi yayılım ve etkileşimi öncelikle düşünmekteyiz. Kosova'nın dışında, bu sahanın güney ve batı çevresinde bu ünsüz değişimleri yoktur. Bugünkü Makedonya devletinin kuzeybatı sınırlarında (Kalkandelen çevresi) bu ünsüz değişimleri sınır oluşturacak şekilde görülür. Dolayısıyla bugünkü Makedonya'nın çok küçük bir kesimi olan Kalkandelen çevresini kuzey alt bölgesinde bırakacak şekilde dağılan bu sınır, Batı Rumeli'nin alt ağız bölgelerinden bazılarını oluşturur nitelikte görülmektedir. Genel alt ağız sınırlarını bir yana bırakırsak, burada bizi ilgilendiren boyutuyla bu geçiş sahasının hemen kuzeyinde yer alan kesimlerde (Kosova'nın güneyi) $k > \text{ç}$ ve $g > c$ ses değişimleri açısından bazı istisnalar vardır (*eger, legen, hangi, fesligen, keçi, tükür-, dik-, ek-, ilk, dük-*). Bu kesimin daha kuzeyinde ve uzağında kalan yerlerde ise (Kosova'nın kuzeyi) $k > \text{ç}$ ve $g > c$ ses değişimleri daha yaygın olarak görülmektedir (*ecer, lecen, hanci, feslicen, çeçi, tükür-, diç-, eç-, ilç, düç-* gibi örnekler) (İğci, 2013, s. 37).

Prizren'de görülen *keçi, dik-* sözleri tek varyantlıdır. Oysa *yenge* örneğinin *yince* ve *ince* (Buş vd., 1967, s. 87; Çerkezi, 2022, s. 133.) varyantları da Prizren'de işitilebilir. Bunun dışında, Kosova'nın Priştine, Gilan gibi diğer yerlerinde *çeçi, diç-* (Tunuslu, 2005, s. 378; Hafız, 1985, s. 77) örneklerine rastlanabilir. Yukarıda da anlatıldığı gibi, Kosova'da ilgili Türk ağzının konumuna göre */g/-/k/* veya */c/-/ç/* seslerine sahip kelime varyantlarını taşıması mümkündür.

Eski Bar'da kullanılan *pencir* sözü Prizren'de *pinır* şeklindedir. Her iki söz hem yapısı hem anlamı bakımından akraba görünse de sesleri birbirine denk değildir. Diğer deyişle, bu varyantlar arasında ses değişmelerini veya ses izlerini tam yorumlamak için dikkatli olmak gerekir. Tam bu aşamada çevredeki başka Batı Rumeli ağızları söz varlığından yardım almak yararlı olabilir. Kuzey Makedonya'nın Ohri, Resne yöresinde *peynir* anlamındaki söz *pengir* şeklindedir (Ahmed, 2004, s. 282, 316). Bu *pengir* varyantına Üsküp, Kocacık gibi civar ağızlarda da rastlamak mümkündür (Hasan, 1997, s. 66; Yıldız Yalçındağ, 2022, s. 489). Kuzey Makedonya'daki bu *pengir* sözüyle Karadağ'daki *pencir* daha uyumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan durum Batı Rumeli'nin bu iki farklı coğrafyasından birinin ince ünlü sırasında */g/'li* ve diğerinin */c/'li* sözler bulundurmasıyla uyumludur. Eski Barlı bir yazarın kalemeye aldığı sözlükte *pencirin /ç/'li pencir* varyantı da (Šlaković, 2019, s. 135) */g/ > /ç/-/c/* değişme aşamalarını destekler.

İncelemedeki son gruba yani Kosova'da kullanım sıklığıyla farklılaşan sözleri içeren tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3: Kosova'da kullanım sıklığı yüksek ve düşük olan sözler

<i>Karadağ (Eski Bar)</i>	<i>Kosova (Prizren)</i>	<i>Yazı dilindeki karşılığı</i>	<i>Örneğin alındığı kaynak(lar)</i>
amica	aco — amica	amca	KTTD, s. 307; KTHEM, s.212; PTADK, s.102
bazi, bâzi	yabi — bazi	bazı	KTTD, s. 313; YAM, s. 192; PTADK, s. 105
belediye	opština — belediye	belediye	KTTD, s. 314; PTADK, s. 124; KPTA, s.321
cüce	patulak — cüce	cüce	ROLBK, s. 68; ³ ; KTHEM, s. 19
oda	soba — oda	oda	KTTD, s. 360; PTM, s. 117; PST, s. 156
sagır	şurlo — sagır	sağır	ROLBK, s. 140; MKTKAD, s. 79; ⁴
yıl	sene — yıl	yıl, sene	KTTD, s. 384; PTM, s. 119; PTHED, s. 309

Tablo 3'te yer verilen sözler Karadağ'da derlenen ancak Kosova'da kullanım sıklığı düşüp yerini büyük oranda başka bir söze bırakmış olanlardır. Prizren ağzını iyi bilmemizden dolayı kullanım sıklığının düştüğünü belirtmek mümkün olmuştur. Bunu yayınlardaki durum da desteklemiştir. Kosova sütununda her iki söze de yer verilmiştir. Prizren'de kullanılan bu sözlerin bir bölümü Türkçe kökenlidir. Diğerleri alıntı kapsamındadırlar.

Prizren'de hem babanın erkek kardeşine veya ağabeyine hem de yaşça büyük bir erkeğe seslenmede *aco* sözü yaygınlıkla kullanılır. Türkçe kökenli bu söz eski *aça* sözünden evrilmiştir (Tietze, 2016, s. 235). Bazı, herhangi bir gibi anlamları karşılayan *yabi* sözü *ya* ve *bir* sözlerinden birleşmiş gibidir. Sondaki /r/'nin düşmesi, bu pozisyon için *obi(r)* ('öbür') örneği gibi Prizren'de görülebilecek bir durumdur.

Eski Bar'daki varlığı ve sözün Türkçedeki eskiliğinden hareketle Prizren'de de aslen kullanılmış olduğu kabul edilebilecek *belediye* sözü yerine, muhtemelen 1900'lerin ikinci yarısında Sırpçadan *opština* sözü kullanılmaya başlanmıştır. Kosova'nın son federal Yugoslavya'dan fiilen ayrılmasıyla sonuçlanan 1998-1999 yıllarındaki Kosova Savaşı'nın ardından Kosova Türk ağızlarında mevcut Sırpça alıntılarının yerine mümkün olduğunca Türkçe söz-

³ Prizren'den sözlü olarak alınan veri.

⁴ Prizren'den sözlü olarak alınan veri.

leri kullanma eğilimi olduğu söylenebilir. Prizren ağzında *belediye* sözünün kullanımını arttırması da bu eğilimin ürünlerindendir. Böyle bir sonuç olmasaydı Eski Bar'daki *belediye* sözünün Tablo 1 kapsamında düşünülmesi gerekirdi.

Prizren ağzındaki *patulak* sözü de bir Sırpça alıntı olarak cüce anlamı için baskın sözdür. Kelimedeki /l/ sesi kaynak dilde olduğu gibi ön damak ünsüzüdür, yanındaki /u/ ve /a/ ile uyumsuzdur (*patulak* < *patulyak Srp.*). Prizren'den derlenen metinlerde veya günlük dilde kullanımı düşüktür.

Oda anlamı için Prizren'de hâlen *soba* sözünün yaygın kullanımda olduğunu söylemek yanlış olmaz. *Soba* sözü yazı dilinde de olan bir Macarca alıntıdır (Eren, 1999, s. 371; Tietze, 2016, s. 394)⁵. Bu söz Sırpçada da vardır ve o dile de Macarcadan geçmiştir (Skok, 1973, s. 299; Eren, 1999, s. 371). Dolayısıyla Prizren Türk ağzında bulunan *soba*'nın kaynak dili için Macar veya Sırp dilleri düşünülebilir. Dar kapsamda Prizren coğrafyası düşünüldüğünde Sırpça ile etkileşim öncelikle akla gelebilir. Ancak, tarihte kuzey sınırları bugünkü Macaristan'a ulaşan Batı Rumeli bütünlüğü içinde bakılınca doğrudan Macarca yolu olasıdır.

Şurto, Prizren ağzında sıkça işitilebilecek bir diğer sözdür. Transkripsiyondan da anlaşılacağı üzere, kelimedeki /t/, kalın ünlülerle beraber kullanılan diş eti-ön damak ünsüzüdür. Arnavutçadan alıntılanıp ses yönüyle kısmen Türkçeleşmiştir. Kaynak dildeki peltek /d/ sesi (/ð/ “dh”) /t/ olmuş, sonrasında kee lime /o/ ile bitmiştir. Yazı dilindeki *sağır* karşılığı olarak Prizren'de *şurto*'nun birincil ve baskın olduğu söylenebilir.

Prizren ağzında bazı ifadelerde görülen *yıl* sözünün yanında eski bir Arapça alıntı olan *sene* sözü, yaygın bir kullanıma sahip olmuştur. Dolayısıyla Eski Bar'da Türkçe konuşurlarında yıl anlamı için hemen her durumda *yıl* işitilirken Prizren'deki Türkçe konuşurları için ilkin akla gelen söz *senedir*.

Bütün bu anılan sözlerin yanında, *amica*, *bazi*, *belediye*, *cüce*, *oda*, *sagır* ve *yıl* da Prizren'de tespit edilmiştir. Yayınlarda kayıt altına alınmalarının dışında, bunlardan *belediye*, *cüce*, *oda* ve *yıl* sözlerinin son yıllardaki kullanım sıklıklarında bir miktar artış olduğu da eklenmelidir.

Sonuç

Bu çalışmada yukarıda anılan değişimin söz varlığı boyutu, işlenen örneklerle sunulmaya çalışılmıştır. Batı Rumeli içinde bulunan Karadağ'dan Eski Bar ve Kosova'dan Prizren ağızları söz varlığı bakımından incelenmiş ve bazı sonuçlar ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen sonuçlar üç grup oluşturmıştır.

⁵ Stachowski'nin eserinde (2019, s. 305) Macarcadan Sırpçaya girdiği gösterilen *soba* kelimesinin Sırpça yoluyla Türkçeye geçtiği belirtilmiştir.

Birinci grupta Kosova'da kullanılmayan sözler vardır. Tek tırnakla yazı dilindeki karşılığı verilen ve bu grupta yer alan sözler şunlardır: *ada-* 'ada-', *ajdaya* 'ejderha', *akıtma* 'akıtma', *anda* 'nerede', *andan* 'nereden', *armagan* 'armağan', *aşçıyâne* / *akşiyâne* 'aşhane', *bagan* / *bagana* 'çocuk', *biricik* 'biricik', *cepâne* 'cephane', *çedi* / *çedi* 'kedi', *çepçe* 'kepçe', *çöşkek* 'keşkek', *darmar* 'tarumar', *davar* 'davar', *erçeç* 'erkeç', *hanuma* / *hānuma* 'hanımağa', *havuz* / *avuz* / *aus* 'havuz', *mayın* / *mayna* 'mayın', *paşmak* / *paşmag* 'başmak', *seci* 'seki', *tornavida* 'tornavida', *vērci* 'vergi', *vida* 'vida', *yagma* 'yağma', *yatagan* 'yatağan', *yogun* 'yoğun'.

Birinci gruptaki sözlerin bazıları yerini başka bir Türkçe söze, büyük kısmı bir alıntıya bırakmıştır. Başka bir Türkçe sözle karşılaşma durumu Prizren ve Eski Bar'ın dil tarihleri açısından tercihlerine bağlı bir durum olarak değerlendirilebilir. Osmanlı döneminde kullanılan *kanda* ve *kandan* şekillerinden gelişen *anda* (< handa) ve *andan* (< handan), yerini muhtemelen yakın tarihte yazı diliyle benzer bir eğilimle *nerede* ve *nereden* sözlerine bırakmıştır. Karadağ'da kullanılan *bagan* / *bagana* 'çocuk' ise farklı tercihleri yansıtır. Bu bakıma Kosova'daki ağız yine yazı diliyle uyumlu şekilde Prizren varyantıyla *çocuk* 'çocuk' sözünü kullanmıştır. Kosova'da kullanılmayan sözler için tespit edilen Sırpça alıntılarının bazıları o yeni dönemdeki günlük hayata aittir. Vergi anlamında *porez*, yağma anlamında *plačka* sözlerinin bulunması Yugoslavya döneminde resmîyetle, hukukla ilgili sözler olarak anlaşıldır. Yabancı dilli evrakta geçen bu gibi kelimeler aynen Türkçenin kullanımına alınmıştır. Alıntılar arasında kedi için *mačka* sözünün varlığı ilgi çekicidir.

İkinci grupta değerlendirilenler Kosova'da kısmen farklı olan sözlerdir: *bacar-* / *bacır-* | *becer-* 'becer-', *bayam* | *badem* 'badem', *çeçi* | *keçi* 'keçi', *eelese* | *klise* 'kilise', *diç-* | *dik-* 'dik-', *pencir* | *pinir* 'peynir', *yence* | *yenge* 'yenge'. Karadağ'daki *bacar-* / *bacır-*, *bayam* örnekleri, Kosova'daki *becer-* ve *badem* varyantlarından daha eskidirler. Tespit edilen *çeçi*, *eelese*, *diç-* ve *yence* sözleri, ince ünlü sırasındaki /k/ > /ç/, /ç/ ve /g/ > /ç/, /c/ ses değişimlerinde Karadağ'daki Eski Bar ağzının Prizren'e göre daha düzenli ve yaygın olduğunu göstermiştir. Eski Bar'ın bu ses olayında daha tutarlı olması da Prizren'in ikili olması da kendi coğrafyalarının sonucudur.

Bu çalışmada Karadağ tarafından verilen örneklerde aynı sözlerin /ç/ ve /ç/'li şekilleri veya /ç/ ve /c/'li şekilleri sunulmuştur. İlgili kayıttaki tespite bağlı olarak bazen iki varyant beraberce görülmüş (*çedi* / *çedi* 'kedi'), bazen varyantlardan sadece biri bulunmuştur (*vērci* 'vergi', /c/'lisi yok). Bunlar söz varlığı açısından ses geçişini göstermesiyle de ayrı önemdedirler. İkisi birden kayıtlansa da kayıtlanmasa da Karadağ'da Kosova ağızlarından farklı olarak bu ses değişimleri (/ç/, /ç/) vardır.

Peynir anlamında Eski Bar'daki *pencir* sözü, Kuzey Makedonya'da saptanan *pengir* sözüyle beraber etimoloji açısından düşündürücüdür.

Üçüncü grup Kosova'da kullanım sıklığı yüksek ve düşük olan sözleri içermiştir: *amica* | *aco* — *amica* 'amca', *bazi* / *bāzi* | *yabi* — *bazi* 'bazi', *belediye* | *opština* — *belediye* 'belediye', *cüce* | *patulak* — *cüce* 'cüce', *oda* | *soba* — *oda* 'oda', *sagır* | *şurto* — *sagır* 'sağır', *yıl* | *sene* — *yıl* 'yıl'. Dik çizginin sağındaki Prizren'e ait sözlerde kullanım sıklığı yüksek olanlar önce verilmişlerdir. Bunlar içinde Karadağ'a göre alternatif olan sözlerde küçük bir kesim Türkçe kökenlidir. Kalan beş örnek alıntıdır. Bunlardan *aco* ve *yabi* örnekleri Türkçe kökenli sözlerdir. Öteki ikisi (*opština*, *patulak*) Sırpçadan geçenlerdir. *Soba* sözü yazı dilinde de oda anlamından odadaki ısıtma aracı anlamıyla bulunan Macarca alıntıdır. Kalanlardan biri Arnavutçadan (*şurto*), biri Arapçadan (*sene*) gelen alıntılardır.

Karadağ'da tarafımızca yapılan bir derleme sırasında *soba* kelimesi bahse konu olmuştur. Sobadan söz edilen bir yerde kadın kaynak kişi, herhangi bir dil tartışmasına cevap olmayı düşünmeden *soba*'nın yazı dilinde ısınma aracı, Karadağ'da ise Karadağlı dili dolayısıyla *oda* demek olduğunu, Karadağ Türk ağzında *soba* sözünün yanında *oda*'nın da yer aldığını anlatmıştır. *Oda* sözünün var olduğu derlemelerle de sabittir. Bu açıklama Balkan ağızlarında (Karadağ veya Kosova Türk ağzları gibi) bugün yaygınlaşmış bir alıntının öncesinde Türkçe denginin de var olduğunu hatırlatması yönüyle önemlidir. Bu durum bazen de yabancı bir alıntı yerine bir Türkçe sözün öncesindeki başka bir Türkçe söz (veya Türkçeleşmiş eski söz) şeklinde de olabilir.

Yukarıda da örneklerle anlatılmaya çalışıldığı gibi zaman içerisinde ağızların ağız söz varlığında değişiklikler yaşanabilir. Bu çalışmada da görülen *belediye* sözü ile bu duruma örnek verilebilir. Osmanlı Türkçesinde bulunmasından, Eski Bar'da derlenmiş olmasından, yaşlı Prizrenlilerin dilinde bulunmasından hareketle Prizren ağzında kullanılmış olduğu söylenebilir. Yugoslavya dönemleri içinde (krallık ve sonraki cumhuriyetler) *opština* sözü Türk ağzına girmiş ve yaygınlaşmıştı. 1998-1999 yıllarındaki Kosova Savaşı sonrasında Kosova'da bütün milletler için olduğu gibi, Türkler için de yeni bir dönem başlamıştır. Sırpçanın resmî ve popüler etkisinin azaldığı bu yeni dönemde Prizren Türk ağzının konuşurlarında Kosova'da unutulmuş ama yazı dilinde bulunan sözleri ağızda kullanma eğilimi gözlenebilir. Bu çalışmanın sonuçları da bunu destekler niteliktedir. İşte *belediye* sözünün Prizren'de kullanım sıklığının artmaya başlaması da buna örnektir. İleriki yıllarda yeni derlemelerden yapılacak yeni tarama çalışmaları söz varlığı bakımından eğilim sürecini gösterebilir.

Örneklerin ışığında Eski Bar ağzından derlenen ve Prizren'de kullanımdan düşen sözlerin yakın geçmişe dek Prizren'de de konuşulmuş olduğunu düşün-

mek mümkündür. Benzer şekilde, Prizren'de kullanım sıklığı düşen sözlerin yakın geçmişe dek daha çok işitilen sözler olduğu belirtilebilir.

Bu çalışmada Karadağ ve Kosova Türk ağızları, söz varlığı bakımından incelenmiştir. Örnek çalışma için ilgili devletlerden seçilen iki yerleşim noktasının etrafını da yansıttığı düşünülebilir. Böyle bir çalışma yoluyla ağızların tarihî veya çağdaş dönemi değerlendirilebilir. Bu tip bir dil çalışması, özellikle Türk dilinin nüfus ve alan kaybettiği bölgeleri için sonuç veren bir yöntem olabilir. Ağızların söz varlığını anlamada birbirine komşu ağızlar kullanılarak tarifler yapmak ve tahminlerde bulunmak kolaylaşabilir.

Harita 1: Karadağ ve Kosova'dan incelenen yerleri gösteren harita

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar

KPTA: Kosova-Prizren Türk Ağzı

KTHEM: Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri

KTTD: Karadağ Türkleri (Tarihleri ve Dilleri)

MKTKAD: Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler

PST: Prizren’de Söylenen Türküler

PTADK: Prizren Türk Ağzı Dil ve Kültür (Ses Bilgisi-Metin-Sözlük)

PTHEM: Prizren Türk Halk Edebiyatından Derlemeler

PTM: Prizren’de Türk Masalları

ROLBK: Rječnik Osmanske Leksike Barskoga Kraja

YAM: Yastık Altındaki Masallar

Kaynakça

Agjencia e Statistikave të Kosovës. (2013). *Regjistrimi i Popullsisë, Ekonomive Familjare dhe Banesave në Kosovë 2011 (Rezultatet Përfundimtare: Të Dhënat Demografike Sipas Komunave)*.

Agjencia e Statistikave të Kosovës. (2024). *Regjistrimi i Popullsisë, Ekonomive Familjare dhe Banesave në Kosovë 2024 (Të Dhënat e Para Finale)*.

Ahmed, O. (2004). *Morfosintaksa na turskite govori od Ohridsko-Prespanskiot region* [Doktora tezi, Univerzitet Sv. Kiril i Metodiy]. Filološki Fakultet “Blaje Koneski”.

Beksaç, Z. (1981). Prizren’de söylenen türküler. *Çevren*, (29), 153-158.

Buş, A., Şimşek, H. ve Şimşek, İ. (1967). Prizren folklorundan seçmeler. *Sesler*, (13), 82-89.

Çerkezi, D. (2022). *Kosova-Prizren Türk ağzı* (Tez No. 740463) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.

Hafız, N. (1980). Prizren’de Türk masalları. *Çevren*, (25), 115-128.

Hafız, N. (1985). *Kosova Türk halk edebiyatı metinleri*. Kosova Üniversitesi Priştine Felsefe Fakültesi.

Hasan, H. (1997). *Makedonya ve Kosova Türklerince kullanılan atasözleri ve deyimler*. Türk Dil Kurumu.

İğci, A. (2013). Aynı ağız sahasında bir ses değişiminin aşamalı dağılımı: Kosova örneği. *Diyalektolog*, (6), 35-39.

İğci, A. (2018). Batı Rumeli ağızlarının sınıflandırılması için görüşler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), 523-534.

İğci, A. (2025). *Karadağ Türkleri (Tarihleri ve dilleri)*. Türk Dil Kurumu.

- Jable, E. & Yılmaz, K. (2021). *Prizren Türk ağız dil ve kültür (Ses bilgisi-metin-sözlük)* (2. bs.). Pegem Akademi.
- Kapıcı, L. (2016). Prizren Türk halk edebiyatından derlemeler. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, (25), 301-351.
- Leskovci, A. (2024). Yastık altındaki masallar. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, (40), 161-211.
- Skok, P. (1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Knjiga treća, poni'-Ž)*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Stachowski, M. (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*. Księgarnia Akademicka.
- Šlaković, S. G. (2019). *Rječnik osmanske leksike barskoga kraja* (II izmijenjeno i dopunjeno izdanje). Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati (Birinci cilt, A-B)*. Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tunuslu, E. (2005). *Kosova-Priştine Türk ağız* (Tez No. 159356) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Badem. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. 14.03.2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Uprava za statistiku Crne Gore. (t.y.). *Tabela: Broj stanovnika po naseljima i nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti, Popis 2023. godine*. 01.03.2025 tarihini de <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=2342&pageid=1992> adresinden edinilmiştir.
- Yıldız Yalçındağ, E. (2022). *Üsküp merkez ve çevresi Türk ağızları (İnceleme-metinler-sözlük)* (Tez No. 714645) [Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Extended Summary

The dialects of Western Rumelia have contributions to research on the history or present of Turkish. In addition to the contributions to the study of Turkish in general, the comparison of neighbouring sub-regions within Western Rumelia can be used in the historical reconstruction and completion of Western Rumelia. Within the region itself, Montenegro can be mentioned as a complementary region for the Turkish dialects of its eastern neighbour Kosovo. The linguistic features of Turkish dialects of Montenegro have shown that they can be useful in understanding Western Rumelia. In this study, it is tried to be explained that the Turkish dialects in Montenegro and Kosovo, which are two neighbouring states, can complement each other with the idea that neighbouring dialects can help to understand the vocabulary of the dialects of a language. This completion can be valid in a number of different ways. For the scope of the study, the subject was examined here in terms of vocabulary. The study was conducted on a course from Montenegro to Kosovo. In this study, some sample words from the vocabulary of Turkish dialects of Montenegro are presented and compared with the situation in Kosovo. Stari Bar dialect from Montenegro and Prizren dialect from Kosovo were used as examples to make the research sites more concrete. It may be impossible to record the entire vocabulary of a dialect completely. Some words in literary works and spoken language are not in the dictionary of written language. Therefore, while conducting dialectal research, comparisons were made through clear examples that can explain the theoretical situation here.

As a result of the scanning and examination, some results were obtained from two Turkish dialects. The results are classified in three groups. In the first group, as a result of field experiences and scans, it was understood that some words collected in Montenegro are not used in Kosovo. These form the first group (Table 1). The second group, which is important because it also shows the transition in terms of vocabulary, includes words that are partially different in Kosovo (Table 2). The third group consists of words that were collected in Montenegro, but their frequency of use decreased in Kosovo and they shared their place with another word (mostly by loanwords) (Table 3).

Most of the words from Montenegro given in the tables are of Turkish origin. However, there are also loanwords from languages such as Italian and Persian. For this reason, along with the ones that are Turkish in origin, the ones that have a history in Turkish are also included in the table and analysed. The words in Table 1 are taken from the Stari Bar dialect. Some of these words, which have survived to the present day and have been recorded through compilations, also have local sound characteristics. These words in the table are not in use in today's Prizren dialect. For the related noun or verb, some other words and expressions have come into use or expanded their usage area. There are differences in the structures of the words in Table 2 in Montenegro and Kosovo due to sound changes. The words in Table 3 are those that were collected in Montenegro, but the frequency of use in Kosovo has decreased and has been largely replaced by another word. Both words are included in the Kosovo column. Some of these words used in Prizren are of Turkish origin. The others are loanwords.

The dialects of the language, which is a living entity and carries the geography in which people live, are naturally in a change. This change can sometimes go unnoticed by the speakers of the dialect. As it is tried to be explained with examples above, dialects are alive. Over time, dialects may experience changes in their vocabulary. This situation can be exemplified with the word *belediye* (municipality), which is also seen in this study. Since it is found in Ottoman Turkish, compiled in Stari Bar and in the language of old residents of Prizren, it can be said that it is used in Prizren dialect. During the periods of Yugoslavia (kingdom and later republics), the word *opština* (municipality) entered the Turkish dialect and became widespread. After the Kosovo War in 1998-1999, a new era began for the Turks in Kosovo, as for all nationalities. In this new period, when the official and popular influence of Serbian language decreased, it can be observed that the speakers of Prizren Turkish dialect started to develop a tendency towards the words of the written language of Turkish that are not used in Kosovo. The results of this study also support this. The increasing frequency of the word *belediye* in Prizren is an example of this. In the coming years, new surveys to be conducted from new collections may show the process of tendency in terms of lexicon.

In the light of the examples given, it is possible to conclude that the words compiled from Stari Bar dialect, which have fallen out of use in Prizren, were also spoken in Prizren until the recent past. Similarly, it can be stated that the words whose frequency of use has decreased in Prizren were more frequently heard until the recent past.

In this study, Montenegro and Kosovo Turkish dialects are analysed in terms of vocabulary. For the case study, one point was selected from each state. Two selected settlement points undoubtedly reflected their surroundings. It was explained that the historical or contemporary period of dialects can be evaluated through such a study. This type of linguistic study can be a productive method especially for the regions where the Turkish language has lost population and area. With the aforementioned method, it may be easier to make descriptions and predictions.

